

СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ СПОРТСМЕНІВ -ІНВАЛІДІВ

Головачов Микола, Петречук Людмила, Кудрявцева Валентина

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

Анотація:

Вступ і мета дослідження. Стаття присвячена вивченню статевої особливості психоемоційного статусу спортсменів-інвалідів. Мета було визначення особливостей психоемоційного стану спортсменів-інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату та слуху з врахуванням їх статі для подальшої розробки засобів психологічної корекції. Матеріали та методи. У статті надані результати психологічного обстеження 40 спортсменів-інвалідів у віці від 19 до 37 років, (чоловіків – 31, жінок – 9 осіб). Психологічне дослідження проводилось за опитувальниками: тесту Айзенка, тесту тривожності Спілберга, опитувальнику САН (самопочуття, активності, настрою), тесту агресивності за Почебутом, проективного тесту Люшера та тесту на соціальну фрустрацію Вассермана. Результати. За даними психологічного тестування спортсменів-інвалідів виявили особливості їх психоемоційного статусу в залежності від статевої розбіжності; які проявились більш високою кількістю осіб екстравертивного типу особистості, більш високим рівнем нейротизму і ситуативної тривожності у жінок. Відмічалась висока схильність чоловіків спортсменів-інвалідів до агресії, та їх більш низький рівень психологічної адаптації і соціалізації, а також більш висока схильність до прихованого стресу. Висновки: у спортсменів-інвалідів виявлені статево особливості психоемоційного статусу. Так, у жінок встановлено більш високий рівень нейротизму та високий рівень ситуативної тривожності ніж у чоловіків, тоді як високий рівень за всіма видами агресії був у чоловіків, що вказує на їх більш низький рівень психологічної адаптації і соціалізації. У жінок відмічалась більш висока адаптованість до соціальних умов і стійкість до стресу та вища фізична активність, що свідчить про кращі адаптивні можливості жіночого організму. У чоловіків - більш висока схильність до стану прихованого стресу.

Ключові слова:

спортсмени-інваліди, психоемоційний статус, статево особливості, нейротизм, ситуативна тривожність, агресивність, схильність до прихованого стресу.

Sexual features of psychological adaptation and socialization of athletes with disabilities

Introduction and purpose of the study The article is devoted to the study of the sexual characteristics of the psycho-emotional state of athletes with disabilities. The goal of the work is to use the obtained data on the psychological gender characteristics of persons with disabilities to develop the most effective methods for their rehabilitation. Materials and methods. The article presents the results of a psychological study of 40 disabled athletes in remuneration from 19 to 37 years old (men -31, women-9 people). Psychological research was carried out using questionnaires: Eysenck test, Spielberg anxiety test, SAN questionnaire (well-being, activity, mood). Pochebut's aggression test, Lüscher projective test and Wasserman social frustration. Results Psychological testing of sportsmen with disabilities revealed the peculiarities of their psychoemotional state depending on the sex differences, which were manifested by a large number of persons of extravertive personality type, a higher level of neuroticism and situational anxiety in women. There was a high tendency in men of athletes with disabilities to aggression, and their lower level of psychological adaptation. and socialization, as well as a higher inclination of men to a state of latent stress. Findings The athletes with disabilities have sexual characteristics of psycho-emotional state. Thus, women showed a higher level of neuroticism and a higher level of situational anxiety than men, while a high level of all types of aggression was found among men, indicating their lower level of psychological adaptation and socialization. Women have a higher adaptability to social conditions and resistance to stress as well as higher physical activity, which indicates the best adaptive abilities of the female organism. Men have, a higher tendency to the state of latent stress

athletes with disabilities psycho-emotional state, sexual characteristics, neuroticism, situational anxiety, aggressiveness, propensity to skritom stress.

Половые особенности психологической адаптации и социализации спортсменов-инвалидов

Введение и цель исследования. Статья посвящена изучению половых особенностей психоэмоционального состояния спортсменов-инвалидов. Цель работы состоит в изучении особенностей психоэмоционального состояния высококвалифицированных спортсменов-инвалидов с нарушениями опорно-двигательного аппарата и слуха с учётом их пола для дальнейшей разработке средств психологической коррекции. Материалы и методы. В статье представлены результаты психологического исследования 40 спортсменов-инвалидов в возрасте от 19 до 37 лет, (мужчин -31, женщин – 9 лиц). Психологическое исследование проводилось с помощью опросников: тест Айзенка, тест тревожности Спилберга, опросник САН (самочувствие, активность, настроение), тест агрессивности Почебута, проективный тест Люшера и тест социальной фрустрации Вассермана. Результаты. Психологическое тестирование спортсменов-инвалидов выявило особенности их психоэмоционального состояния в зависимости от половых различий, которые проявлялись большим количеством лиц экстравертивного типа личности, более высоким уровнем нейротизма и ситуативной тревожности у женщин. Отмечалась высокая склонность у мужчин спортсменов-инвалидов к агрессии, и их более низкий уровень психологической адаптации и социализации, а также более высокая склонностью мужчин к состоянию скрытого стресса. Выводы: у спортсменов-инвалидов установлены половые особенности психоэмоционального состояния в зависимости от пола. Так, у женщин выявлен более высокий уровень нейротизма и высокий уровень ситуативной тревожности чем у мужчин, тогда как высокий уровень по всем видам агрессии был у мужчин, что указывает на их более низкий уровень психологической адаптации и социализации. У женщин отмечалась более высокая адаптированность к социальным условиям и стойкость к стрессу а также выше физическая активность, что указывает на лучшие адаптивные возможности женского организма. У мужчин - более высокая склонность к состоянию скрытого стресса.

спортсмены-инвалиды, психоэмоциональное состояние, половые особенности, нейротизм, ситуативная тревожность, агрессивность, склонность к скрытому стрессу.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасному світі у всіх країнах відмічається негативна тенденція - неухильно зростає кількість інвалідів [1, 13, 16, 17]. Таке явище має багато різноманітних причин та умов які стосуються особливостей кожної країни, зокрема України. Все це робить реабілітацію даного контингенту населення однією з найважливіших соціальних проблем [4, 5, 8]. Фізична культура і спорт є універсальним засобом реабілітація осіб з обмеженими фізичними можливостями [11, 18]. Спортивна діяльність спрямована не тільки на відновлення чи компенсацію порушених функцій, а й на підвищення адаптивних спроможностей інвалідів та інтеграції їх в суспільство, однак це неможливо без врахування статевих відмінностей [3, 6, 7, 9, 10, 17].

Проведений аналіз наукової літератури показує, що тема досліджень психоемоційної сфери спортсменів-інвалідів є актуальною і їй присвячена значна кількість публікацій, але недостатньо робіт які враховують статеві особливості психологічного стану спортсменів-інвалідів.

Метою дослідження було вивчення особливостей психоемоційного стану спортсменів-інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату та слуху з врахуванням їх статі для подальшої розробки засобів психологічної корекції.

Матеріал та методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури за даною тематикою, аналіз амбулаторних карток спортсменів-інвалідів, психологічне тестування: тест Айзенка, тест тривожності Спілберга, опитувальник САН (самопочуття, активності, настрою), тест агресивності за Почебутом, проективний тест Люшера та тест на соціальну фрустрацію Вассермана [4, 12, 13, 14].

Під спостереженням знаходилося 40 спортсменів-інвалідів у віці від 19 до 37 років, чоловіків – 31, жінок – 9 осіб. Середній вік чоловіків складав $27,4 \pm 2,4$ років, а жінок $31,3 \pm 1,7$ років. Обстежені займалися ігровими видами спорту: чоловіки – футболом і легкою атлетикою, жінки – волейболом та легкою атлетикою.

Аналіз амбулаторних карток показав, що серед чоловіків 12 (38,7%) мали порушення рухових функцій внаслідок дитячого церебрального паралічу (ДЦП) та 19 (61,3%) – зниження слуху; серед жінок 5 (55,6%) із них мали ампутації кінцівок та 1 (11,1%) – артрит обох колінних суглобів і 3 (33,3%) - порушенням слуху. Обстежені спортсмени-інваліди входили до складу паролімпійських збірних команд України з футболу і волейболу, дефлімпійської збірної команди України з футболу, та дефлімпійської збірної України з легкої атлетики. Дослідження проводилися в науково-дослідній лабораторії Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту та Державній установі «Дніпровський лікарсько-фізкультурний диспансер» Дніпропетровської обласної ради» в передзмагальний період і під час навчально-тренувального збору.

Одним з головних в психологічних дослідженнях був тест Ганса Айзенка. Згідно уявлень Айзенка, провідними психологічними рисами людини є тип особистості та ступень лабільності (нейротизм) або стабільність психоемоційної сфери. Тестування спортсменів-інвалідів за опитувальником Айзенка свідчило, що більшість обстежених спортсменів чоловіків (83,9%) мала екстравертивний тип особистості. Тоді як усі жінки були екстравертами. Інтровертивний тип особистості виявлявся тільки у 2 спортсменів – чоловіків (6,4% обстежуваних), тобто їх свідомість була переважно сконцентрована на особистих переживаннях. Амбівалентний або середній тип особистості зустрічався тільки серед 3-х чоловіків (9,7%).

Показник рівня нейротизму також має свої особливості стосовно статі. Високий рівень нейротизму спостерігався у 6 жінок (66,7%) і тільки у 3 (33,3%) спортсменок був середній рівень цього показника. Тоді як у чоловіків високий рівень нейротизму було виявлено у 14 спортсменів (45,1%), тобто майже кожний другий чоловік мав високий рівень невротизації

особистості, середній рівень - у 16 спортсменів (51,6%). Статеві відмінності за результатами даного тесту свідчать про більшу емоційну лабільність психічного стану жінок.

Аналіз результатів опитування за шкалою брехні дозволив визначити, що 17 (54,8%) чоловіків проявляли нещирість при тестуванні та лише 14 (45,2%) дали вичерпні відповіді. Тоді як 6 (66,6%) жінок проявили щирість і тільки 3 (33,4%) дали неправдиві відповіді. Наявність нещирості в відповідях оцінюється як демонстративна форма поведінки, коли людина хоче приховати свої недоліки. Встановлено, що жінки були більш щирі у своїх відповідях, ніж чоловіки.

Визначення ступеня ситуативної тривожності за тестом Спілберга показало, що високий її ступінь спостерігався у 5 (55,5%) жінок та у 14 (45,2%) обстежених чоловіків. У жінок середній рівень зустрічався у 4 (44,5%), а у чоловіків – у 17 (48,3%). Показники тривожності були вищими серед жінок.

За тестом САН (самопочуття, активність, настрої) виявлено знижену активність у 9 спортсменів-інвалідів чоловіків (29,0%) та 2-х жінок (22,2%).

В психологічних дослідженнях особливе місце посідає проблема вивчення агресивної поведінки, яку класично вважають більш притаманною чоловікам. Адаптивна поведінка (протилежна агресивній) передбачає неконфліктну взаємодію особи з її оточенням [2]. Відомо, що показники агресивності пов'язані з нейротизмом та ступенем тривожності [2, 12]. Для вивчення агресії була використана розгорнута шкала агресії за Л.Г Почебутом [12], яка дозволяє не тільки оцінювати сумарну агресію, але і охарактеризувати рівень вираженості різних її видів: вербальної, фізичної, предметної, емоційної, самоагресії. Середня арифметична величина ступеня агресивності даної групи обстежених склала $21,3 \pm 8,5$ балів, що відповідає її середньому рівню. За формами агресії визначається виражений статевий диморфізм. Низький рівень емоціональної агресії спостерігався у всіх обстежених жінок і тільки у двох чоловіків, що свідчить про кращі адаптивні можливості жіночого організму, набутих у еволюційному процесі [4, 5, 10, 15] (табл. 1).

Таблиця 1

Показники агресії у спортсменів-інвалідів за тестом Л. Почебут (n=40)

Види агресії	Рівні агресії											
	Високий				Середній				Низький			
	Кільк. осіб		%		Кільк. осіб		%		Кільк. осіб		%	
	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.	Чол.	Жін.
Вербальна	12	2	38,7	22,2	14	2	45,0	44,4	5	5	16,1	55,6
Фізична	19	3	61,3	33,3	9	3	29,0	33,3	3	3	9,6	33,3
Предметна	13	2	41,2	22,2	14	3	35,0	33,3	4	4	12,9	44,4
Емоційна	14	1	45,2	11,1	16	2	51,6	22,2	1	6	3,2	66,6
Самоагресія	8	3	25,8	33,3	17	3	54,8	33,3	6	3	19,35	33,3

При дослідженні за тестом соціальної фрустрації встановлено, що спортсмени-інваліди мають достатньо високі показники рівня соціальної фрустрації, до таких питань: 1) соціальне положення в суспільстві та державі; 2) сфера послуг та побутового обслуговування; 3) сфера медичних послуг, цим показникам притаманні значний рівень статевого диморфізму. Що стосується внутрішньо сімейних відносин та професійної діяльності, а також можливості заняттям спортом, показник фрустрації є дуже низьким як серед жінок так і чоловіків (табл. 2).

Тест соціальної фрустрації спортсменів-інвалідів (n=40)

№ з/р	Питання тесту соціальної фрустрації	Показник середнього рівня фрустрації (в балах)		Рівень фрустрації (шкала оцінки в балах)
		Чол.	Жін.	
1	Соціальне положення в суспільстві та державі	3,35	2,13	Високий рівень (4,0-3,5)
2	Сфера послуг та побутового обслуговування	3,01	2,75	Підвищений рівень (3,0-3,5)
3	Сфера медичних послуг	2,60	2,53	Помірний рівень (2,5-2,9)
4	Своїм положенням у суспільстві	1,55	1,53	Низький рівень (1,5-2,4)
5	Взаємовідносини з тренером	0,60	0,55	Дуже низький рівень (0,5-1,4)
6	Взаємовідносини з колегами по професійній	0,70	0,65	Відсутня (0-0,5)
7	Взаємовідносини у сім'ї	0,65	0,67	-

Тест Люшера є проєктивним тестом який досліджує сферу підсвідомості. Показники результатів з основних кольорових диспозицій за тестом Люшера свідчать про наявність прихованого стресу у 30 (99,8%) обстежених чоловіків та 7 (77,8%) жінок. Значний відсоток чоловіків – 17 (54,8%) спортсменів вказують на несприятливу життєву ситуацію. Тоді як у жінок цей показник ще вище – 6 (67,7%). Показник прагнення до зміни негативної ситуації, демонструє перевагу адаптивних можливостей емоційно-вольової сфери у жінок (табл. 3).

Таблиця 3

Показники результатів з основних кольорових диспозицій тесту Люшера (n=40)

Показники прихованих негативних проявів											
Показник наявності прихованого стресу				Показник наявності несприятливої ситуації				Показник схильності к депресії та прихованої депресії			
Кількість осіб		%		Кількість осіб		%		Кількість осіб		%	
чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.
30	7	97,8	77,8	17	6	54,8	67,7	19	6	61,3	66,7

Дискусія. Наші дослідження відрізняються від інших публікацій більшим втіленням принципу системного підходу, так як використовують у комплексі 6 опитувальників психоемоційної сфери у спортсменів-інвалідів, та оцінюють значний спектр характерологічних якостей особистості, а також включають проєктивний тест Люшера який відображає деякі важливі прояви підсвідомості людини такі як прихований стрес, приховану депресію і наявність негативної життєвої ситуації. Таким чином, наше дослідження дає можливість в деякій мірі збудувати психологічний профіль особистості спортсмена-інваліда з урахуванням статевих особливостей та сформуванню найбільше адекватний підхід до реабілітаційних заходів.

Висновки 1. За тестом Айзенка виявлені статеві особливості психоемоційного стану у висококваліфікованих спортсменів-інвалідів. Встановлено що більшість екстравертів зустрічається серед жінок (100,0%) ніж у чоловіків (83,9%), більш високий рівень нейротизму визначався також у жінок (67,7%) ніж у чоловіків (45,1%), та більша нещирість у відповідях була серед чоловіків (54,8%) ніж у жінок (34,4).

2. За тестом тривожності Спілберга високий рівень ситуативної тривожності мав місце у жінок (55,5%), нижчий у чоловіків (45,2%).

3. За тестом САН знижену фізичну активність мали 22,2% жінок та 29,0% чоловіків

4. За тестом агресії Л.Г. Почебут, який дозволяє виявити адаптивну поведінку, встановлено, що за всіма видами агресії її високий рівень спостерігався у чоловіків, а більш низький - у жінок, що свідчить про кращі адаптивні можливості жіночого організму.

5. Показники тесту соціальної фрустрації також вказують на більш визначену адаптованість жінок до соціальних умов.

6. За тестом Люшера визначається більш високий рівень прихованого стресу у чоловіків (97,7%), ніж у жінок (77,8%).

Перспективи подальших досліджень. Отримані дані гендерних особливостей психологічного стану спортсменів-інвалідів потребують в подальшому вивчення їх психологічного стану в залежності від видів патології, притаманної для даного контингенту та розробки реабілітаційних заходів щодо подальшої соціалізації їх в суспільство.

Список літературних джерел:

References:

1. Бріскін Ю.А., Передерій А.В., Строкатов В.В. Паралімпійський спорт: навчальний посібник. Львів: «Арал», 2001. 141 с.
2. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб: Питер, 2000. 352 с.
3. Вейнингер О. Пол и характер. М.: ТЕРРА, 1992. 480 с.
4. Волкова И.П. Практикум по спортивной психологии. СПб. Питер. 2002. 288 с.
5. Воронова В. И. Психология спорта Навчальний посібник К.: Олімпійська література, 2007. 298 с.
6. Головачов М., Луковська О., Афанасьев Д. Зв'язок особливостей психоемоційного стану спортсменів-інвалідів зі статевим диморфізмом. Спортивний вісник Придніпров'я. № 2. 2016. С. 176-182
7. Жеребкина И. Это сладкое слово... Гендерные 60-ые и далее... (Жанр: Культурология. Философия.). СПб: Алетейя, 2012. 408 с.
8. Каковкина О. А., Родина Ю.Д. Значение психологической подготовки в оптимизации спортивной деятельности у спортсменов-инвалидов. Збірник наукових праць Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2015. №3(31). С. 235-238.
9. Клецина И.С. Гендерная психология [Серия «Практикум». СПб.: Питер, 2009. 496 с.
10. Клименко Д.І., Таран М.В., Козачун І.О. До питання оптимізації медичної реабілітації інвалідів з патологією органа слуху: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю Українського державного НДІ медико-соціальних проблем інвалідності (Інноваційні діагностичні технології в медико-соціальній експертизі і реабілітації інвалідів). Дніпропетровськ: Пороги, 2005. С. 195-197.
11. Луковська О., Петречук Л., Бурдаєв К. Сучасні напрями фізичної реабілітації спортсменів-інвалідів з порушеннями опорно-рухового апарату. Спортивний вісник Придніпров'я. № 2. 2016. С. 202-209.
12. Платонов Ю.П. Основы этнической психологии. Учеб. пособие. СПб.: Речь, 2003. С. 383-385.
13. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Харьков: Эксмо, 2016. 640 с.
14. Хьел Л., Зиглер Д. Теория личности: Основные положения, исследование, применение. Сер. «Мастера психологии» СПб.: «Питер Кош», 2003. 608 с.
15. Чернігівська С. Проблема інклюзивної освіти студентів-інвалідів (у контексті їх реабілітації). Спортивний вісник Придніпров'я. № 1. 2017. С. 245-250.

1. Bryskin Yu.A., Perederiy A.V., Strokotov V.V. (2001). Paralympic sport: primary school. Lviv: Aral, 141 p.
2. Beron R., Richardson D. (2000). Aggression. St. Petersburg: Peter, 352 p.
3. Weininger O., (1992). Sex and Character. M. : TERRA, 480 p.
4. Volkova I.P. (2002). Workshop on sports psychology. SPb. Peter.. 288 p.
5. Voronova V.I. (2007). Psychology of Sport Teaching Manual K.: Olympic Literature, 298 p.
6. Golovchov M., Lukovskaya O., Afanasyev D. (2016). Relationship of peculiarities of the psychoemotional state of athletes with disabilities with sexual dimorphism. Sports Journal of the Dnipro. No. 2. pp. 176-182
7. Zhrebkina I. (2012). This is a sweet word ... Gender 60s and beyond ... (Genre: Culturology. Philosophy.). St. Petersburg: Aleteia, 408 p.
8. Kakovkina O.A., Rodina Yu.D. (2015). The value of psychological training in optimizing sports activities for athletes with disabilities. Coll. of sci. works i Eastern European National University named after Lesia Ukrainka № 3 (31). Pp. 235-238.
9. Kletsina I.S. (2009). Gender psychology. Series 'Practicum'. SPb.: Peter, 496 p.
10. Klymenko D.I., Taran M.V., Kozachun I.O. (2005). On the issue of optimization of medical rehabilitation of invalids with pathology of the hearing aid: materials of the scientific-practical conference with the international participation of the Ukrainian State Research Institute of Medical and Social Disabilities Issues (Innovative diagnostic technologies in the medical and social examination and rehabilitation of the disabled). Dnipropetrovsk: Thresholds, 195-197 pp.
11. Lukovskaya O., Petrechuk L., Burdayev K. (2016). Modern directions of physical rehabilitation of athletes with disabilities with musculoskeletal disorders. Sports Journal of the Dnipro. No. 2. p. 202-209.
12. Platonov Yu.P. (2003). Fundamentals of ethnic psychology Textbook. SPb.: Rech. p. 383-385.
13. Huntington S. The Clash of Civilizations. Kharkiv: Eksmo, 2016. 640 p.
14. Kjel L., Zigler D. (2003). The Theory of Personality: Basic Provisions, Research, Application. Ser. "Masters of Psychology" SPb.: Peter Kosh, 608 p.
15. Chernihivska S. (2017). The problem of inclusive education of students with disabilities (in the context of their rehabilitation). Sports Herald of the Dnipro. No. 1. p. 245-250.

16. Шуба В. Тревожность у паралимпийцев с поражением опорно-двигательного аппарата. Спортивный вiсник Приднiпров'я. № 1. 2012. С. 207-211.

17. Шуба В.В. Психолого-педагогiчні аспекти роботи з людьми з обмеженими фізичними спроможностями: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2015. 218 с.

18. Makieshyna, Y. The "Goodness" concept in conceptual field of the philosophy of sport (to research the problem). Спортивный вiсник Приднiпров'я. № 1. 2017. С. 59-62.

16. Shuba V.(2012). Anxiety in Paralympians with a lesion of the musculoskeletal system. Sports Bulletin of Pridniprovia. № 1, p. 207-211.

17. Shuba V.V. (2015). Psychological-pedagogical aspects of work with people with limited physical abilities: monograph. Dnipropetrovsk: Innovation., 218 p.

18. Makieshyna, Y. (2017). The "Goodness" concept in conceptual field of the philosophy of sport (to research the problem). Спортивный вiсник Приднiпров'я. № 1. С. 59-62.

DOI:

Відомості про авторів:

Головачов М.М.; orcid.org/0000-0002-2963-1880; kaffism111@gmail.com; Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, вул. Ламана, 2А, Дніпро, 49000, Україна

Петречук Л. М.; orcid.org/0000-0003-0755-2791; kaffism111@gmail.com; Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, вул. Ламана, 2А, Дніпро, 49000, Україна

Кудрявцева В.Є.; orcid.org/0000-0001-8678-5977; kaffism111@gmail.com; Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, вул. Ламана, 2А, Дніпро, 49000, Україна